

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

РУДЯНИН ІВАН ПЕТРОВИЧ

УДК 271.(477.83/86)«185/91»

**УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА
В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ: ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА,
КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
(СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Луцьк – 2012

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі археології, давньої та середньовічної історії України Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
Шабала Ярослав Миколайович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки, доцент кафедри
археології, давньої та середньовічної
історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Качараба Степан Петрович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри нової
та новітньої історії зарубіжних країн;

кандидат історичних наук, доцент
Скорейко Ганна Михайлівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, доцент кафедри
історії України.

Захист відбудеться «22» лютого 2012 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.03 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Шопена, 24, ауд. 106.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розісланий «____» _____ 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Надольська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В незалежній Україні церква утверджується як повноцінна інституція громадянського суспільства. Це зумовлено не лише утвердженням демократичних засад у житті Української держави, а й глибокими історичними традиціями, які в умовах сьогодення намагаються відродити народ, держава і церква.

У цьому контексті важливого значення набувають наукові дослідження з історії християнських церков в Україні та окремих її регіонах. Особливо це стосується Української греко-католицької церкви (УГКЦ), історія якої тривалий час висвітлювалася неповно, тенденційно або ж узагалі замовчувалася. Лише здобуття Україною незалежності створило передумови для всебічного її вивчення та об'єктивного, неупередженого висвітлення.

За період незалежності України було опубліковано низку наукових праць, присвячених діяльності УГКЦ у Східній Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст. Проте більшість із них висвітлює лише окремі аспекти та епізоди цієї багатогранної діяльності, що диктує потребу повнішого та детальнішого дослідження зазначеної проблеми із застосуванням нових підходів і сучасних методологій та залученням до наукового обігу важливих матеріалів і документів, які раніше були не доступні для дослідників.

Отже, з науково-теоретичного погляду актуальність обраної теми полягає у потребі її комплексного й системного дослідження на сучасних методологічних засадах та об'єктивного висвітлення з наукових позицій.

Суспільна вагомість дослідження даної проблеми полягає в тому, що вивчення діяльності УГКЦ дасть змогу застосувати досвід практичної роботи цієї конфесії для організації відповідної роботи церквою та духовенством без огляду на конфесійну належність у сучасних умовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота тісно пов'язана з Державною Програмою розвитку краєзнавства в Україні до 2010 р., прийнятою на ІІІ з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців у 2003 р. і затвердженої указом Президента України і Постановою Кабінету Міністрів України № 789 від 10 червня 2002 р. Тема також відповідає проблематиці регіональних досліджень кафедри археології, давньої та середньовічної історії України Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі вивчення широкого кола джерел, передусім архівних документів, наукової літератури, присвяченої окремим аспектам досліджуваної проблеми, з'ясувати роль та значення діяльності УГКЦ в контексті громадсько-політичного, культурно-просвітницького та господарського життя українців Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Ця дослідницька мета передбачає вирішення таких **завдань**:

– проаналізувати ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії, визначити рівень джерельного забезпечення дослідження;

– охарактеризувати суспільно-історичне тло діяльності УГКЦ у Східній Галичині в контексті соціальної та національної політики австрійської влади, виявити головні причини посилення ролі уніатської церкви та духовенства в регіоні в середині XIX ст.;

– дослідити громадсько-політичну діяльність греко-католицького духовенства в середині XIX – на початку XX ст.;

– з'ясувати роль УГКЦ у національно-культурному відродженні галицьких українців;

– розкрити складники та результативність господарської діяльності греко-католицької церкви;

– визначити місце і роль вищих ієрархів УГКЦ у боротьбі українського населення Східної Галичини за соціальні та національні права;

– узагальнити досвід діяльності цієї церкви у названих вище сферах життя Східної Галичини середини XIX – початку XX ст. та з'ясувати можливість його використання в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження – Українська греко-католицька церква у Східній Галичині в середині XIX – на початку XX ст.

Предмет дослідження – громадсько-політична, культурно-просвітницька та господарська діяльність Української греко-католицької церкви у Східній Галичині в середині XIX – на початку XX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1848 р. – часу початку революції в Австрійській імперії та революційних подій у Східній Галичині – до 1914 р. Вибір верхньої межі пов'язаний із початком Першої світової війни, події якої суттєво змінили умови діяльності УГКЦ.

Територіальні межі охоплюють частину українських етнічних земель тодішнього королівства Галиції і Лодомерії, що входило до складу Австрійської імперії, а саме 12 округів Східної Галичини, де переважало українське населення.

Методи дослідження. Основними методологічними засадами у процесі дослідження та висвітлення проблеми є принципи історизму та об'єктивності. Керуючись ними, автор намагався розглянути всі процеси суспільного життя в Східній Галичині, у тому числі й діяльність УГКЦ, в закономірному логічному розвитку та в історичному часі й просторі, виявляючи каузальність найважливіших подій, процесів, явищ.

Дослідження різних за специфікою сфер діяльності уніатської церкви та духовенства зумовило застосування різних методів історичного пізнання:

– метод історичного аналізу і синтезу, при з'ясуванні окремих складників діяльності уніатської церкви та духовенства (розділи 2, 3, 4);

– емпіричного аналізу – характеристики конкретних історичних фактів і обґрунтування певних висновків та суджень (розділи 1, 2, 3, 4);

– соціологічний метод – для логічної побудови викладу та впорядкування фактичного матеріалу (розділи 2, 3, 4);

– об'єктивності – для визначення внеску УГКЦ в розвиток української кооперації, культури і шкільництва (розділи 3, 4);

– статистичний – пов’язаний з обліком масових явищ, викликаних участю УГКЦ в суспільно-політичному житті Східної Галичини досліджуваного періоду (розділ 2);

– синергетичний – для виявлення системних змін і осмислення закономірностей системних перетворень та загального еволюційного процесу в суспільно-політичному житті українців Східної Галичини в середині XIX – на початку XX ст. (розділи 2, 3, 4);

Крім указаних, в окремих епізодах дослідження застосовувалися методи історичної реконструкції, історичної біографістики, мікроісторичний та низка інших.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі вперше у вітчизняній історичній науці досліджено основні напрями громадсько-політичної, культурно-просвітницької та господарської діяльності УГКЦ в Східній Галичині в контексті національного відродження українського народу.

Вивчення на основі системного підходу громадсько-політичної, культурно-просвітницької та господарської діяльності УГКЦ дає автору можливість сформулювати та аргументувати основні положення дослідження, що складають його новизну. Зокрема: *вперше*:

– встановлено основні історико-правові передумови функціонування УГКЦ га теренах Східної Галичини у досліджуваній період;

– на основі сучасних підходів сформульовано авторське визначення понять: «масова хліборобська організація», «національно-господарський рух», «духовна інтелігенція», «галицький політикум», «світська інтелігенція», «суспільна функція церкви» та ін.;

удосконалено:

– наукові підходи щодо з’ясування ролі УГКЦ у національно-культурному відродженні українців;

– аналітичні висновки про те, що УГКЦ та її ієрархи брали активну участь у громадсько-політичному, господарському і культурному житті краю, сприяючи піднесенню національної самосвідомості українців;

дістало подальший розвиток:

– вчення про роль церкви і її вищих ієрархів у боротьбі українського народу за соціальні та національні права в умовах колонізації українських територій і асиміляції населення.

Новизну дослідження також складає широке використання архівних матеріалів, переважна частина яких вперше введена у науковий обіг.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розширенні наукових знань про місце і роль уніатської церкви та духовенства в житті української спільноти Східної Галичини середини XIX – початку XX ст. Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці праць з історії християнської церкви в Україні та Української греко-католицької церкви зокрема. Наявність у роботі матеріалів, які стосуються різноманітних аспектів життя українського етносу у

конкретних населених пунктах та місцевостях Східної Галичини, уможливило її використання у краєзнавчій роботі.

Результати та висновки дослідження також можуть бути взяті до уваги українським духовенством різних конфесій для організації громадської та культурно-просвітницької діяльності серед населення, при визначенні основних напрямів співпраці церкви й громадськості на благо українського суспільства.

Апробація результатів дисертації здійснювалася шляхом обговорення окремих розділів і всієї роботи на засіданнях кафедр археології, давньої та середньовічної історії України, нової та новітньої історії України Волинського національного університету імені Лесі Українки. Окремі результати дослідження, ключові положення праці доповідалися на 3 міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних, наукових конференціях, а саме: III Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців» (м. Луцьк, 13 травня 2009 р.); XIX Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 12–15 травня 2009 р.); XI Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів та молодих науковців (м. Львів, 11–12 квітня 2008 р.); Днях науки Волинського національного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк, 14–17 квітня 2008 р.).

Публікації. За результатами дослідження підготовлено та опубліковано сім наукових праць, п'ять із них – у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Обсяг дисертації 196 сторінок, з них основного тексту – 165 сторінок. Список використаних джерел складається з 321 позиції і займає 33 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми, вказано на її зв'язок з науковими програмами та темами, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет, хронологічні та територіальні межі дослідження; розкрито його методи, наукову новизну й практичне значення; висвітлено характер апробації результатів дисертації та публікації автора.

У **першому розділі – «Історіографія проблеми та джерельна база дослідження»** – проаналізовано публікації з теми дослідження та його джерельну базу.

У **першому підрозділі – «Історіографія проблеми»** – проаналізовано рівень та специфіку відображення досліджуваної теми у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Вітчизняну історіографію систематизовано за хронологічним принципом і в окремі групи виділено публікації дорадянського періоду, праці радянської доби та дослідження періоду незалежності України. Щодо зарубіжної історіографії, то в цій рубриці основну увагу приділено

аналізу праць істориків української діаспори та дослідженням іноземних, зокрема польських, істориків.

Першими розвідками, які започаткували вітчизняну історіографію ще у другій половині XIX ст. були праці Я. Головацького, О. Заклинського, Д. Вінцковського. Серед публікацій початку XX ст. варто виділити праці В. Гнатюка та М. Лозинського. Історіографія 20–30-х рр. XX ст. представлена працями М. Возняка, К. Левицького, Д. Дорошенка, М. Голубця. В цілому в них об'єктивно відтворено суспільно-політичну атмосферу досліджуваної доби, однак вони лише фрагментарно висвітлюють окремі аспекти досліджуваної теми.

Історіографію радянської доби репрезентують праці, опубліковані в радянській Україні в період від революційних подій 1917–1921 рр. (на західноукраїнських землях із 1939 р.) до проголошення Україною незалежності. Серед досліджень, які стосуються безпосередньо діяльності УГКЦ проаналізовано роботи С. Возняка, С. Даниленка, Д. Похилевича, В. Клімова, Н. Возняк та інших авторів. Всі вони ґрунтуються на марксистсько-ленінській методології, написані з вузьких партійно-класових та антирелігійних позицій і мають суто пропагандистський характер. Українська греко-католицька церква в них трактується як ворог і експлуататор трудового народу, душитель усього передового й прогресивного, знаряддя в руках українських буржуазних націоналістів. З наукової точки зору вартість цих досліджень є сумнівною.

У сучасній історіографії серед тематично пов'язаних з проблемою дисертаційного дослідження спеціальних праць насамперед варто виділити низку публікацій О. Турія. Предметом його дослідження стали роль уніатського духовенства в національному русі в Східній Галичині у XIX ст., національно-політичні та соціальні доктрини УГКЦ, діяльність Головної руської ради. Окремі аспекти досліджуваної теми частково розкрито в працях І. Чорновола, О. Вітвицького, Б. Янишина, Н. Мизака, Т. Антошевського, М. Мудрого, Б. Савака, Б. Савчука, У. Кошетар та ін. Окрему групу становлять дослідження, присвячені видатним представникам уніатського духовенства. Серед них аналізуються праці В. Ленцика, Ф. Медведя, В. Лаби, Г. Гладкої та ін. Ці автори відійшли від практики «навішування ярликів» і зуміли об'єктивно оцінити діяльність митрополита А. Шептицького та інших відомих діячів УГКЦ, показати їхній внесок в українське національне життя.

В окрему групу виділено роботи зарубіжних авторів. В ній значну увагу приділено дослідженням істориків української діаспори. Зокрема, предметом вивчення та аналізу стали праці Г. Лужницького, Ю. Федоріва, І. Назарка, С. Барана та ін. Не обтяжені ідеологічним диктатом та марксистсько-ленінською методологією, ці автори об'єктивно оцінюють роль Української греко-католицької церкви в суспільному житті Східної Галичини. Проте в їх працях відчувається обмеженість джерельної бази, що призвело до фрагментарного висвітлення багатьох епізодів. Окремі питання, пов'язані з участю духовенства в суспільно-політичному житті Східної Галичини в другій половині XIX – на

початку ХХ ст., порушили у своїх публікаціях Д. Демкович-Добрянський та І. Лисяк-Рудницький. Із сучасних істориків української діаспори, які досліджують діяльність уніатської церкви в Галичині, відзначено Івана-Павла Химку, який розглядає діяльність УГКЦ у Східній Галичині в контексті українського національного відродження.

Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли також відображення в польській історіографії. Зокрема було проаналізовано праці В. Фельдмана, К. Гжибовського, С. Гродзіцького, З. Фраса, Я. Козіка, М. Столярчека та ін. Предметом дослідження В. Колбука є історія церкви на землях давньої Речі Посполитої в 1772–1914 рр. Окремим сюжетом його монографії є греко-католицька церква в Галичині.

Таким чином, історіографічний аналіз засвідчує, що лише окремі аспекти досліджуваної теми тою чи іншою мірою відображені у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Переважна їх більшість має загальний характер і висвітлює проблему в широкому контексті історії західноукраїнських земель та Східної Галичини. Тому завдання комплексного дослідження та об'єктивного висвітлення всієї багатогранної діяльності Української греко-католицької церкви в Східній Галичині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. є на даний час актуальним як з науково-теоретичної, так і з практичної точок зору.

У другому підрозділі – «**Джерела**» – проаналізовано наступні групи джерел: архівні документи; опубліковані документи та матеріали; матеріали періодики другої половини ХІХ – початку ХХ ст.; різні за жанровими ознаками твори та мемуари громадських і культурних діячів Східної Галичини досліджуваного періоду; довідкові видання.

Першу групу джерел представляють документи і матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАЛ України), державних архівів Тернопільської та Івано-Франківської областей. Зокрема в ЦДІАЛ України були опрацьовані фонди 180 (Головна руська рада, м. Львів), 196 (Політичне товариство «Руська Рада» м. Львів), 348 (Товариство «Просвіта» м. Львів) та інші (всього 16 фондів, 57 справ). Особливу цінність становлять такі документи як протоколи засідань Головної руської ради, статuti різних політичних і громадських організацій, ділова документація культурно-просвітницьких та господарських товариств (протоколи, звіти, кореспонденція, документи про стан та рух фінансів тощо). Важливі матеріали були почерпнуті з фондів 358 (Шептицький Андрей) та 682 (Войнаровський Тит). В них опрацьовані документи біографічного характеру, твори, які становлять духовну та науково-теоретичну спадщину видатних ієрархів УГКЦ.

Щодо держархівів Івано-Франківської та Тернопільської областей, то в їх фондах виявлено незначну кількість документів, які стосуються безпосередньо діяльності УГКЦ та духовенства в досліджуваній період, однак окремі з них містять важливу інформацію про участь греко-католицького духовенства в роботі місцевих філій Головної руської ради, товариства «Просвіта», господарських товариств.

Значну групу джерел становлять опубліковані документи й матеріали, насамперед статuti, програми, звіти політичних організацій, культурно-освітніх та господарських товариств, тексти виступів, промов, рефератів, які вийшли друком в другій половині XIX – на початку XX ст. Крім них предметом ґрунтовного аналізу стали окремі тематичні збірники, зокрема «Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції» за редакцією О. Турія, «Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899–1944».

Наступну групу джерел становлять часописи та періодична преса 1848–1914 рр. Серед видань варто відзначити «Зорю Галицьку», «Dnewnyk Ruskij», «Руський Сіон», «Діло», «Прапор», «Нива», «Громада» та інші.

Як історичне джерело також використані публіцистичні праці з творчої спадщини М. Драгоманова, М. Павлика, І. Франка, твори мемуарного характеру О. Заклинського, Ю. Желехівського та ін.

Використання окремих довідкових видань («Енциклопедія українознавства», «Географія та хронологія боротьби галичан за тверезість у XIX–XX ст.», «Лірвак з-над Сяну») дало можливість уточнити деякі деталі біографічного характеру, з'ясувати окремі розбіжності в хронології певних подій.

Комплексне використання різних груп історичних джерел, науковий підхід до їх вивчення у поєднанні і критичному зіставленні дають можливість для всебічного дослідження та об'єктивного висвітлення дисертаційної теми.

Другий розділ – «**Суспільно-політична діяльність УГКЦ**» – присвячений аналізу участі духовенства Української греко-католицької церкви в громадсько-політичному житті Східної Галичини в середині XIX – на початку XX ст.

Головною подією європейської історії середини XIX ст. стала революція 1848–1849 рр., відома як «Весна народів». На її хвилі в Східній Галичині активізувався український національний рух, який вийшов на історичну арену з власною політичною програмою, набув чітких організаційних форм. Його очолила національна політична еліта, основу якої склало духовенство Української греко-католицької церкви.

Політичне лідерство духовенства проявилось в тому, що саме воно виступило ініціатором створення першої української політичної організації – Головної руської ради 2 травня 1848 р. Раду очолив уніатський єпископ Григорій Яхимович. До її складу увійшло багато представників духовенства, зокрема заступником голови Ради, окрім М. Куземського, був греко-католицький священник Т. Леонтович, її активними членами стали о. І. Бохенський, о. Й. Брилянський, о. Я. Геровський, о. І. Гушалевич, о. І. Галька, о. І. Жуковський та інші. Через деякий час завдяки старанням духовенства на території Східної Галичини були засновані філії Головної руської ради в майже 50 населених пунктах (Бережани, Болехів, Галич, Дрогобич, Жовква, Збараж та ін.) та тринадцять регіональних представництв.

Основою політичної програми Головної руської ради стала вимога виділення українців Східної Галичини в окремий автономний округ. Прагнучи її

реалізувати, уніатське духовенство залучило населення до підпису відповідної петиції влітку – восени 1848 р., підготувало ряд звернень та меморіалів на адресу австрійської влади, в яких обґрунтувало можливість і необхідність такого кроку, склало основу української делегації під час перемовин з цісарем Фердинандом, а згодом намагалося добитися розгляду українського питання в конституційній комісії та в австрійському парламенті.

Ще одним виявом суспільно-політичної діяльності галицького греко-католицького духовенства стала його участь у формуванні української національної гвардії – першої військової формації українців Галичини та духовна опіка над українськими стрільцями-добровольцями. Греко-католицькому духовенству Східної Галичини належить також ініціатива запровадження національної символіки на теренах краю. Одним із перших порушив це питання священник о. Г. Шашкевич, звернувшись з відповідним листом до Головної руської ради. Згодом національна символіка досить швидко поширилася серед українського населення Східної Галичини.

Після саморозпуску Головної руської ради (30 червня 1851 р.) греко-католицьке духовенство продовжило активну політичну діяльність, найважливішим аспектом якої була його участь у роботі представницьких загальнодержавних та крайових органів влади – Віденського парламенту та Галицького сейму.

Вже під час перших парламентських виборів у 1848 р. серед 39 українських депутатів було 8 священників. Один із депутатів – о. Г. Шашкевич обійняв посаду дійсного радника Міністерства освіти і віросповідань, був куратором шкільництва в Галичині. Саме через нього українські політичні діячі намагалися впливати на політику Відня щодо галицьких українців. Після відновлення конституційного ладу в Австрійській імперії, починаючи з 1861 р. і до початку Першої світової війни, уніатське духовенство постійно складало частину української парламентської репрезентації. Особливо значним було його представництво під час скликань парламенту 1861 та 1873 рр., коли священники вибороли понад половину місць серед українських депутатів. Під час парламентських виборів 1879 р. українці отримали лише чотири мандати, у 1885 р. – також чотири, по вісім мандатів у 1891 і 1897 рр. Проте і серед такої незначної кількості депутатів були представники уніатського духовенства: у 1879 р. – І. Озаркевич, у 1885 р. – І. Озаркевич та М. Сінгалевиц, у 1891 р. – Й. Брилинський, у 1897 р. – І. Гробельський та Д. Танячкевич, а довголітній парох м. Надвірної К. Мандичевський був депутатом трьох останніх скликань. Депутатами парламенту були шість галицьких митрополитів. Це свідчить про високий авторитет духовенства і глибоку довіру до нього з боку населення Східної Галичини. Депутати-священники були найактивнішими в українській парламентській репрезентації, вони першими освоїли цивілізовані методи парламентської боротьби, заклали основи українського парламентаризму, сформуvalи традиції національної політичної культури. У парламентській діяльності духовенство відстоювало не вузькоклерикальні, а загальнонаціональні інтереси українського населення краю.

Греко-католицьке духовенство також представляло інтереси української громади Східної Галичини в крайовому Галицькому сеймі, який розпочав роботу в 1861 р. Під час перших виборів українці обрали до сейму 50 послів, 25 з них були священиками. Українські депутати створили в Сеймі свою фракцію – «Руський клуб». В 1861–1901 рр. духовенство складало від 20 до 54 %. Найчисельніше представництво воно мало в каденціях 1861–1866 рр. – 43 % і 1870–1876 рр. – 54 %. Найактивнішими послами, які представляли духовенство в Сеймі були Т. Павликів, І. Гушалеви́ч, М. Малиновський, І. Наумович, А. Петрушеви́ч, С. Качала, А. Шептицький та інші. Завдяки їх діяльності вдалося добитися певних поступок з боку австрійської влади та місцевої адміністрації на користь українців Східної Галичини.

Наприкінці ХІХ ст. політична активність духовенства дещо послаблюється. Це пояснюється тим, що в процесі еволюції соціальної та політичної структури українського суспільства Галичини формується світська інтелігенція, посилюється її роль у суспільно-політичному житті, виникають політичні партії, які стають активними суб'єктами політичного процесу. Проте УГКЦ не полишила громадських справ. Її духовенство тісно співпрацювало з політиками нової генерації, влилося до лав політичних організацій і навіть партій. Так уніатське духовенство підтримало Українську народно-демократичну партію, навіть увійшло до складу її керівних структур (о. А. Стефанович, о. А. Темницький, о. Т. Войнаровський, о. Й. Фолис, о. Н. Галущинський та багато інших).

Щодо національно-політичної орієнтації, то греко-католицький клір не був монолітним. Одна його частина поділяла погляди народовців, інша – москвофілів. Однак це було характерним не лише для духовенства, а для всього українського політикуму Східної Галичини. У цій ситуації важливим є те, що уніатське духовенство не було політично індиферентним, – у кожній із течій воно намагалося знайти шлях до українського національного відродження.

З початком ХХ ст. суспільно-політична активність УГКЦ активізується, що значною мірою пов'язано з постаттю митрополита А. Шептицького, який, очоливши греко-католицьку церкву, став не лише духовним, а й політичним провідником українців Східної Галичини. Як політик А. Шептицький намагався консолідувати українську спільноту, об'єднати зусилля церкви й представників різних політичних партій у боротьбі за національні інтереси, відстоював ідею побудови суспільства на загальнодемократичних і християнських засадах.

Таким чином, найважливішим результатом суспільно-політичної діяльності греко-католицького духовенства в середині ХІХ – на початку ХХ ст. стало пробудження національної свідомості українців Галичини в умовах бездержавності, мобілізація їх на боротьбу за соціальне і національне визволення.

У третьому розділі – **«Громадська і культурно-просвітницька діяльність греко-католицьких священиків та релігійних громад»** – основну увагу зосереджено на висвітленні таких аспектів діяльності духовенства в Східній Галичині, як боротьба за здоровий спосіб життя місцевих українців, за піднесення

їх освітнього та загального культурного рівня, на конкретних прикладах показано внесок священиків УГКЦ в розвиток національної культури.

Засновником тверезницького руху можна вважати митрополита М. Левицького, який у середині 40-х рр. XIX ст. зініціював створення товариств тверезості при парафіях, що стали першою дієвою формою навернення населення до тверезого способу життя. Однак якщо для селянства споживання спиртних напоїв становило велику соціальну загрозу, то для поміщиків виробництво і збут спиртного були джерелом великих прибутків. За даними статистики станом на 1864 р. дохід від продажу горілки давав дідичам 5 млн ринських річного прибутку. Селяни витрачали на горілку 54 млн ринських, тоді як їхній дохід становив 110 млн ринських. Часто, не маючи змоги розплатитись грішми, селяни брали горілку в борг, іноді пропиваючи цілі господарства. У 1873–1883 рр. у галицьких селян за алкогольні напої було відібрано 23 237 господарств вартістю 23 млн гульденів.

Нова, більш активна хвиля тверезницького руху розпочалася в 1860-х рр. На цьому етапі велика заслуга в поширенні на території Східної Галичини акції тверезості належала галицькому греко-католицькому митрополитові Й. Сембратовичу. Він разом зі своїм кліром створив місійні товариства священиків, які виголошували на службах цілі цикли проповідей проти пияцтва, при парафіях створювали братства тверезості. Масовий вступ до товариств тверезості та відмова від уживання алкогольних напоїв призвели до падіння цін на спиртне і закриття шинків. Так в 1875–1876 рр. ціни на горілку впали втричі, станом на 1882 р. кількість шинків у Східній Галичині зменшилося з 23 286 до 18 537.

Завдяки духовенству напередодні Першої світової війни товариства тверезості діяли у 275 парафіях Львівської, 185 парафіях Станіславської і в 105 парафіях Перемишльської єпархій. Вони охопили значну частину українського населення. Результатом їхньої діяльності стало не лише навернення багатьох людей до тверезого способу життя, а й пробудження в них інтересу до громадсько-політичних справ, посилення мотивації до господарської діяльності, піднесення загального культурного рівня.

Важливим напрямом діяльності греко-католицького духовенства в Східній Галичині після революційних подій 1848 р. була робота на національно-культурній ниві, яка стала активним чинником і складовою частиною українського національного відродження. Для того, щоб охопити цією роботою якомога ширші верстви українського населення, з ініціативи духовенства створюються численні культурно-просвітницькі організації та товариства.

Однією із перших таких організацій на території Східної Галичини стало товариство «Галицько-Руська матиця», засноване 2 липня 1848 р. під головуванням о. М. Куземського. До березня 1850 р. товариство нараховувало 193 члени. Крім окремих осіб, до нього вступили й колегіальні члени – громади, парафії, деканати, церковні братства, монастирі тощо. Переважну частину членів товариства становило греко-католицьке духовенство: окрім галицького митрополита та єпископів, товариство налічувало 69 священиків нижчого сану

(36 % загальної кількості членів), чотири деканати, вісім церковних братств, два монастирі. Понад 20 років духовенство становило більшу половину особового складу «Галицько-Руської матиці»: у 1850 р. – 58,1 %, у 1870 р. – 52,1 % загальної кількості членів, у той час, як частка світської інтелігенції відповідно становила 14 % і 15,1 %.

Проте найбільш масовою культурно-просвітницькою організацією Східної Галичини стало товариство «Просвіта». Ідея його створення належала священику С. Качалі. Серед засновників товариства дослідники називають 46 прізвищ священиків. Вони активно працювали і в центральних установах і в місцевих філіях. Так тривалий час головою Тернопільської філії був о. Є. Цурковський, у Тереховлі – о. Т. Цегельський та о. С. Мохнацький, у Збаразькому повіті першим головою філії став о. О. Заячківський, у Борщеві – о. О. Левицький. Вже на кінець XIX ст. в Східній Галичині функціонувало 816 читалень «Просвіти».

Важливою подією в національно-культурному житті українців Східної Галичини стало заснування Народного дому у Львові. До його будівництва також долучилося греко-католицьке духовенство, а першим головою став о. Й. Кульчицький, членами правління – священики Т. Павликів, М. Малиновський, Я. Шведзицький та інші. Згодом при підтримці духовенства такі Народні доми та їх філії були відкриті в Коломиї, Перемишлі та інших містах.

Священики УГКЦ також долучилися до створення Руського педагогічного товариства та товариства «Шкільна поміч» (В. Ільницький, І. Чапельський, Т. Войнаровський, П. Білецький, Є. Гузар та інші). Ці товариства зробили значний внесок у розбудову українського шкільництва в Східній Галичині.

Таким чином, при підтримці УГКЦ та духовенства наприкінці XIX – на початку XX ст. виникає багато товариств, культурно-освітніх осередків, які густою мережею вкривають Східну Галичину. Лише упродовж 1900–1914 рр. було відкрито 2 000 нових читалень, 430 будинків «Просвіти» та Народних домів. Усього ж у краї діяло 2 664 бібліотеки, та 2 994 читальні, які очолювали здебільшого священики.

Діяльність багатьох культурно-освітніх товариств та організацій у Східній Галичині стала можливою завдяки матеріальній та фінансовій підтримці УГКЦ. Меценатство та благочинність були невід'ємною складовою її діяльності і стали традицією, яка передавалася із покоління в покоління. Митрополити, єпископи, духовенство нижчого сану зробили значний внесок у розвиток національно-культурного життя. Особливо варто відзначити митрополита А. Шептицького, який створив та фінансував Національний музей та багато інших установ. За його участі було збудовано і забезпечено утримання чотирьох церков, чотирьох шкіл, двох монастирів, чотирьох бурс, двох шпиталів, двох наукових установ.

В контексті культурно-просвітницької роботи духовенства УГКЦ відзначено також діяльність ченців-василіян, які розгорнули на межі XIX–XX ст. видавничу справу, засновували і утримували школи, провадили просвітницькі та реколекційні місії з проповідями та лекціями, навчали ремеслам, рукоділлю тощо.

На західноукраїнських землях духовенство Української греко-католицької церкви (І. Гушалевич, А. Могильницький, М. Устиянович та інші) також стояло біля витоків української художньої літератури. Воно було причетним до створення в Східній Галичині аматорських та професійних мистецьких колективів, які дали початок українському національному театральному, музично-хоровому мистецтву (М. Вербицький, О. Нижанківський, В. Матюк, Й. Вітошинський, І. Озаркевич та інші).

Отже, можна констатувати, що українське національно-культурне життя Східної Галичини середини ХІХ – початку ХХ ст. перебувало під впливом духовної інтелігенції. Її активна культурно-просвітницька діяльність сприяла пробудженню національної самосвідомості галицьких українців, прискорила процес їхньої етнічної та політичної консолідації.

Діяльність УГКЦ, спрямована на покращення економічного становища галицьких українців в середині ХІХ – на початку ХХ ст. проаналізована в четвертому розділі дисертації – **«Греко-католицька церква в господарському житті Східної Галичини»**. Зокрема, розглядаються її господарсько-просвітницька робота, участь у кооперативному русі та в створенні сільськогосподарських товариств і установ, підприємницька діяльність церкви та окремих представників духовенства.

Щодо господарсько-просвітницької роботи духовенства УГКЦ, то вона була насамперед скерована на поширення в селянській масі фахових знань, утвердження здорового способу життя та раціонального господарювання. Уніатські священники на місцях виголошували проповіді, в яких давали селянам настанови і нерідко власним прикладом показували шлях до підвищення продуктивності господарств, на сторінках періодики виступали з практичними порадами в різних галузях господарювання, видавали окремі книги та брошури, в яких пропагували передовий господарський досвід. Так однією з перших статей на господарську тематику стала публікація о. І. Наумовича надрукована в «Зорі Галицькій» у 1849 р. під заголовком «Як то легко мож до маєтку прийти». Поширенню економічних знань в селянському середовищі також сприяли численні публікації о. С. Качали, о. Д. Танячкевича, о. Л. Трещаківського, о. І. Гушалевича та інших.

У 50–60-х рр. ХІХ ст. за активної участі духовенства було засновано кілька популярних часописів для поширення господарської освіти, зокрема «Дім і школа» під редакцією о. І. Гушалевича, «Неділя» під редакцією о. М. Попеля. Активну видавничу діяльність розгорнуло товариство «Просвіта». У 1874–1875 рр. ним було опубліковано 24 видання на господарську тематику загальним накладом 28 1850 примірників.

Для поширення передового господарського досвіду духовенство взяло активну участь в організації господарсько-промислових виставок, причому священники не лише сприяли їх організації, а й на прикладі власних господарств демонстрували зразки ефективного господарювання.

УГКЦ та її духовенство було причетним до організації фахової сільськогосподарської освіти в Східній Галичині. Так завдяки старанням священників Т. Войнаровського і М. Бачинського митрополит А. Шептицький подарував свій фільварок разом із ділянками, приміщеннями та сільськогосподарськими машинами під першу рільничу школу. Окрім шкільних та господарських будівель, школа мала дослідні ділянки, сад, город, пасіку, ставок, ферму молочних корів та птахоферму, ремісничу й сільськогосподарську техніку.

Господарсько-просвітницьку роботу в Східній Галичині греко-католицьке духовенство поєднувало з практичною діяльністю. Особливо слід відзначити роль церкви та духовенства в розвитку кооперації, яка за відсутності державної підтримки стала для української спільноти дієвою формою самоорганізації і самопомоги, набула характеру національно-господарського руху. Конкретні факти засвідчують активну участь священників у розбудові ощадно-позичкової, споживчої і особливо молочарської кооперації, засновником якої був о. О. Нижанківський. Греко-католицькі священники входили до керівництва центральних кооперативних установ і філій, часто очолювали низові структури, в яких виконували обов'язки голів, бухгалтерів та касирів. Найактивнішими будівничими української кооперації були отці С. Качала, Д. Танячкевич, Т. Цегельський, Т. Войнаровський, С. Городецький, О. Нижанківський, С. Борачок, Т. Дуткевич та багато інших.

У середовищі уніатського духовенства визріла ідея створення української масової хліборобської організації. Так, з ініціативи о. Юліяна Дуткевича та ще п'яти сільських парохів у 1899 р. виникло Товариство «Сільський господар». Товариство надавало дієву та різнопланову допомогу українським селянам Галичини, що зумовило його інтенсивне зростання. Напередодні Першої світової війни воно об'єднувало 88 філій і 1 324 гуртки, до яких належало 32 352 члени. Товариство стало важливою інституцією, яка захищала інтереси українських хліборобів Галичини. З його авторитетом змушена була рахуватися й центральна влада й місцева адміністрація.

УГКЦ також безпосередньо впливала на господарсько-економічне життя Східної Галичини другої половини ХІХ початку ХХ ст., оскільки мала у власності землю, нафтові родовища, угіддя, нерухомість, кошти на банківських рахунках, цінні папери, що становило матеріальну та фінансову основу її господарської та підприємницької діяльності.

Одним із важливих об'єктів власності УГКЦ була земля. Наприкінці ХІХ ст. церковна земельна власність становила 126 022 га, а станом на 1912 р. – 159 336 га. Найбільшим земельним власником була Галицька митрополія. На початку ХХ ст. вона володіла так званими «столовими маєтками» на площі 30 991 га.

Церква приділяла значну увагу акумулюванню коштів на банківських рахунках та інвестуванню в господарство краю. Так станом на 1910 р. А. Шептицький мав на своїх рахунках в українських банках досить великі суми:

в Земельному банку гіпотечному – 4 441 667 корон, у Крайовому союзі кредитовому – 27 203 616 корон, в «Народній торгівлі» 112 760 корон. Частина коштів була розміщена в польських, чеських банках, значні капіталовкладення митрополит мав у Римі та Цюріху. Церква і митрополит намагалися раціонально використовувати ці кошти не лише для власних потреб, а й для інвестицій, які слугували передусім зміцненню економічного становища українців Східної Галичини. Ці кошти скеровувалися на ріст нерухомості українських організацій та установ, відкриття українських промислових та торговельних підприємств, будівництво храмів, навчальних, культурно-освітніх, соціальних та медичних закладів для задоволення потреб українського населення.

Окремо варто відзначити те, що УГКЦ доклала чимало зусиль для покращення становища селян, надаючи їм реальну допомогу у придбанні земельних ділянок. Так, на кошти митрополита було викуплено в дідачів і розparcelьовано між селянами Коломийщини, Снятинщини, Городенщини, Станіславщини та Львівщини 40 000 моргів землі. В організації парцеляційної акції особливо варто відзначити о. Тита Войнаровського, завдяки якому умови життя покращили приблизно 10 000 селянських родин.

Аналізуючи вплив церкви на господарсько-економічне життя в Східній Галичині, слід зазначити, що духовенство намагалося різними засобами захистити українське населення від визиску та експлуатації, допомогти покращити умови й піднести культуру господарювання, зміцнити економічно українську спільноту в боротьбі за національне визволення.

Науково-теоретичні та практичні результати дослідження відображені у **«Висновках»:**

1. Недостатній рівень наукового дослідження та висвітлення проблеми діяльності греко-католицької церкви і її духовенства в Східній Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст. у вітчизняній та зарубіжній історіографії підкреслює актуальність теми дисертаційної роботи, посилює її науково-теоретичне та практичне значення. Важливою передумовою ґрунтовного й комплексного вивчення досліджуваної теми стала можливість розширення джерельної бази та використання широкого спектру історичних джерел, особливо архівних документів, які з тих чи інших причин залишилися поза увагою дослідників.

2. Головним каталізатором суспільно-політичної активності греко-католицького духовенства в Східній Галичині у середині XIX ст. стали революційні події 1848 р. Духовна інтелігенція створила першу українську політичну організацію, виробила політичну програму національного відродження українців Галичини, яка на довгий час стала орієнтиром у їхніх національно-визвольних змаганнях.

Важливим аспектом політичної діяльності греко-католицького духовенства була його участь у роботі представницьких загальнодержавних та місцевих органів влади – австрійського парламенту та Галицького сейму. Священики-депутати першими освоїли практику українського парламентаризму й заклали традиції національної політичної культури.

В середовищі греко-католицького духовенства не було єдиної позиції щодо національно-політичних орієнтирів у визвольних змаганнях українців Галичини. Як і весь політикум, воно пережило поділ на народовців та москвофілів. Однак у цій ситуації важливим є те, що духовенство не було політично пасивним і в кожному із таборів з огляду на свої переконання намагалося працювати на благо української спільноти.

Починаючи з кінця 80-х рр. і упродовж останнього десятиріччя XIX ст. політична активність духовенства дещо послабилася. Це зумовлено тим, що в той період на політичну арену вийшла світська інтелігенція, виникли політичні партії. Однак на початку XX ст. суспільно-політична діяльність УГКЦ активізувалася, що значною мірою пов'язано з постаттю митрополита А. Шептицького, який, очоливши греко-католицьку церкву, став не лише духовним, а й політичним провідником українців Східної Галичини.

3. Церква і духовенство створили передумови для національно-культурного відродження українців Східної Галичини і культурно-просвітницька робота була невід'ємною складовою їх діяльності.

Духовенству належить провідна роль у боротьбі з таким соціальним і моральним злом, як пияцтво. Прямим результатом зусиль священників стало заснування таких товариств у 560 парафіях Східної Галичини.

Важливим напрямом діяльності греко-католицького духовенства на національно-культурній ниві в Східній Галичині у середині XIX – на початку XX ст. було створення культурно-просвітницьких організацій та товариств «Галицько-Руська матиця», «Просвіта», «Руського педагогічного товариства» та інших. Діяльність багатьох із них у Східній Галичині стала можливою завдяки різнобічній, у тому числі й матеріальній, підтримці церкви та духовенства. Меценатство та благодійництво стали доброю традицією УГКЦ.

Духовенству Української греко-католицької церкви належить надзвичайно важлива роль у розвитку та популяризації різних видів національного мистецтва та літератури. Багато священників долучилися до створення в Східній Галичині аматорських та професійних мистецьких колективів, які дали початок українському національному театральному, музично-хоровому мистецтву, самі проявили себе як талановиті музикантами, диригенти, композитори та режисери.

В цілому духовна інтелігенція справила значний вплив на українське національно-культурне життя Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Її активна культурно-просвітницька діяльність сприяла пробудженню національної самосвідомості галицьких українців, прискорила процес їхньої етнічної та політичної консолідації, що стало важливою духовною підвалиною українського національного відродження.

4. Духовенство УГКЦ справило значний вплив на господарсько-економічний розвиток Східної Галичини. На захист економічних інтересів українського населення краю була скерована його господарсько-просвітницька діяльність та практична робота в галузі кооперації. З середовища духовної інтелігенції вийшли

такі відомі діячі українського кооперативного руху, як С. Качала, Д. Танячкєвич, Т. Цегельський, Т. Войнаровський, С. Городецький, О. Нижанківський, С. Борачок, Т. Дуткевич та багато інших.

Греко-католицьке духовенство мало також безпосередню причетність до створення однієї з найвпливовіших масових хліборобських організацій – товариства «Сільський господар», яке надавало дієву підтримку сільським трудівникам.

УГКЦ була не лише релігійною інституцією, а й досить впливовим суб'єктом різних видів господарської та підприємницької діяльності. Вона мала у власності землю, угіддя, нерухомість, кошти на рахунках у багатьох українських та іноземних банках, володіла цінними паперами. Однак власне збагачення не було для неї самоціллю. Більшість коштів церква інвестувала в будівництво навчальних та культурно-освітніх закладів, лікарень, використовувала для підтримки українських товариств та установ, для допомоги населенню, фінансувала благодійні акції. Найактивнішою економічною діяльністю УГКЦ була за митрополита А. Шептицького.

5. Греко-католицька церква в Східній Галичині в середині XIX – на початку XX ст. була найвпливовішою суспільною інституцією, діяльність якої охопила всі сфери життя галицьких українців: духовну, політичну, економічну, культурну. Жодна політична сила не мала такого впливу на галицьке суспільство, як церква та її духовенство.

Головною причиною такого становища УГКЦ було те, що греко-католицьке духовенство в той час становило досить численну освічену й національно свідому верству українського населення Східної Галичини. В умовах бездержавності церква залишилася єдиною інституцією, яка реально піклувалася про українське населення краю, відстоювала його національні інтереси і впливала на повсякденне життя. Ця обставина в поєднанні з традиційною релігійною ментальністю українців Східної Галичини зумовила високий моральний авторитет греко-католицького духовенства й церкви, а це, у свою чергу, закріпило за ним статус національного лідера української спільноти.

6. Історичний досвід діяльності УГКЦ у Східній Галичині в середині XIX – на початку XX ст. показує, що церква і її духовенство можуть стати консолідуючим націотворчим чинником і позитивно впливати на всі сторони суспільного буття.

7. Враховуючи цей досвід, церква в Україні в сучасних умовах, без огляду на конфесійну належність, повинна реагувати на серйозні виклики, які стоять перед українським суспільством. Невирішеність багатьох проблем соціально-економічного, побутового характеру, безробіття, матеріальна скрута часто породжують у людей зневіру та безнадію, призводять до моральної деградації, провокують злочинність, зростання таких небезпечних явищ, як алкоголізм і наркоманія, що з небезпечною швидкістю поширюються серед молоді. У цій ситуації церква має прийти на допомогу таким людям, надати їм духовну підтримку, повернути до повноцінного життя. Безпосередньо чи опосередковано церква має

впливати на політиків і політику в Україні, утверджуючи загальнолюдські та національні цінності, ідеали миру, злагоди й добра. Разом із державою вона має стати потужним чинником у процесі консолідації української нації.

Основні положення дисертації висвітлені в наукових фахових виданнях:

1. Рудянин І. Українська греко-католицька церква у громадському житті Східної Галичини на початку ХХ століття / І. Рудянин // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. – Вип. 12. – С. 67–71.

2. Рудянин І. До питання про участь Григорія Яхимовича у громадському та політичному житті Східної Галичини / І. Рудянин // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. – Вип. 13. – С. 19–23.

3. Рудянин І. Участь греко-католицьких священників у роботі громадських організацій Східної Галичини у ХІХ – на початку ХХ ст. / І. Рудянин // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Іст. науки. – Луцьк, 2008. – Вип. 11. – С. 25–29.

4. Рудянин І. Греко-католицьке духовенство в боротьбі за тверезість у Східній Галичині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / І. Рудянин // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – Вип. 15. – С. 33–37.

5. Рудянин І. Участь греко-католицьких священників у кооперативному русі на території Східної Галичини у другій половині ХІХ – початку ХХ століття / І. Рудянин // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – Вип. 4. – С. 57–63.

В інших наукових виданнях та матеріалах конференцій:

1. Рудянин І. Українська греко-католицька церква у національному примиренні українців і поляків. Минуле та сьогодення / І. Рудянин // Конфлікти і примирення крізь призму віри : матеріали ХІ Всеукр. наук.-практ. конф. для студ. та молодих науковців. – Львів : [б. в.], 2009. – С. 92–103.

2. Рудянин І. Волинь і Галичина на початку ХХ століття: роль конфесійного фактору в суспільно-політичному житті / І. Рудянин // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. асп. і студ. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – Т. 1. – С. 159–160.

АНОТАЦІЇ

Рудянин І. П. Українська греко-католицька церква в Східній Галичині: громадсько-політична, культурно-просвітницька та господарська діяльність (середина ХІХ – початок ХХ ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Волинський національний університет імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Луцьк, 2012.

У дисертації проаналізовано діяльність Української греко-католицької церкви в Східній Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст. Основну увагу зосереджено на внеску церкви та духовенства в суспільно-політичне, культурне та господарське життя регіону. Показано, що духовна інтелігенція започаткувала політичну фазу українського національного відродження в Східній Галичині. Охарактеризовано культурно-просвітницьку діяльність церкви і духовенства. У роботі проаналізовано вплив церкви на господарсько-економічний розвиток Східної Галичини, її підприємницька діяльність.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, духовенство, Головна руська рада, товариство «Просвіта», кооперація, меценатство, митрополит А. Шептицький.

Рудянин И. П. Украинская греко-католическая церковь в Восточной Галиции: общественно-политическая, культурно-образовательная и хозяйственная деятельность (середина ХІХ – начало ХХ в.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Волынский национальный университет имени Леси Украинки Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Луцк, 2012.

В диссертации на основании архивных материалов, изданных сборников документов, периодических изданий и других источников анализируется общественно-политическая, культурно-образовательная и хозяйственная деятельность Украинской греко-католической церкви в Восточной Галиции в середине ХІХ – в начале ХХ в.

В работе исследуются исторические условия деятельности УГКЦ на западноукраинских землях, акцентируется внимание на том, что главным фактором, активизировавшим деятельность церкви, были события революции в Австрийской империи 1848–1949 гг. Они стали главной предпосылкой для начала политического этапа национального возрождения украинцев Восточной Галиции. Особенностью общественно-политической ситуации стала лидирующая

роль греко-католической церкви в украинском обществе региона. Это объясняется тем, что духовенство было в то время наиболее образованной и национально сознательной прослойкой украинского общества, которая была близка к народу, понимала его повседневные потребности и пыталась отстаивать его интересы.

На основании исторических документов рассмотрены главные аспекты политической деятельности церкви. Показано, что усилиями ее представителей была образована первая украинская политическая организация Главная руская рада (укр. Головна руська рада), сформирована ее программа. Именно церковные деятели предприняли первые решительные шаги на пути ее реализации. Национально-политические интересы украинской общественности Восточной Галиции они отстаивали в центральных и местных органах государственной власти, прибегнув к практике парламентаризма, тем самым формируя традиции национальной политической культуры.

Важной составляющей украинского возрождения в Восточной Галиции в середине XIX – в начале XX в. стало развитие национальной культуры. В работе отражена практическая деятельность греко-католического клира по созданию и всесторонней поддержке культурно-образовательных обществ «Галицко-русская матица», «Просвита» и др., раскрыта его роль в развитии украинского образования, различных видов национального искусства и литературы. Конкретными примерами подтверждено, что представители церкви были инициаторами создания любительских и профессиональных творческих коллективов, многие из них сами проявили себя как талантливые писатели, певцы и музыканты, композиторы и режиссеры. Также обращено внимание на благотворительную и спонсорскую деятельность УГКЦ, на ее усилия по улучшению морального состояния украинского общества, в частности борьба за здоровый образ жизни.

В работе исследовано влияние УГКЦ на экономическое развитие Восточной Галиции, ее практическая деятельность, направленная на повышение благосостояния украинского населения на защиту его имущественных и хозяйственных интересов. Церковь представлена не только как религиозная организация, но и как субъект хозяйственной и предпринимательской деятельности. Она владела землей, недвижимостью, ценными бумагами, денежными счетами в местных и зарубежных банках. Большую часть средств УГКЦ инвестировала в строительство учебных и культурно-образовательных заведений, лечебных учреждений, использовала для поддержки украинских обществ и поддержки населения. Наиболее эффективной хозяйственной деятельностью церкви была во время руководства митрополита А. Шептицкого.

В процессе исследования также принят во внимание личностный аспект, то есть общественно-политическая, культурно-образовательная и экономическая деятельность Украинской греко-католической церкви отражена в биографических фрагментах ее выдающихся деятелей Г. Яхимовича, Г. Шашкевича, С. Качалы, А. Шептицкого и др.

В итоге исследования констатировано, что Украинская греко-католическая церковь была силой, которая последовательно отстаивала интересы украинской общественности Восточной Галиции, что обусловило ее высокий моральный авторитет и закрепило за ней статус национального лидера.

Ключевые слова: Украинская греко-католическая церковь, клир, Главная русская рада, общество «Просвита», кооперация, меценатство, митрополит А. Шептицкий.

Rudyanyyn J. P. Ukrainian Greek-Catholic church in the Eastern Galicia: public-political, cultural-educational and economic activities (middle 19-th – the beginning of the 20-th cent. – On the rights of manuscript.

Dissertation submitted for the scientific degree of the Kandydat Nauk in History, speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – Lesya Ukrainka Volyn National University of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, Lutsk, 2012.

The dissertation presents analysis of the Ukrainian Greek-Catholic church activities in the Eastern Galicia in the middle of the 19-th – the beginning of the 20-th cent. In the focus of attention is the contribution of church and clergy into social-political, cultural and economic life of the region.

It has been proved, that religious intelgentia initiated a new political stage in the Ukrainian national revival in the Eastern Galicia. The emphasis is made on the cultural-educational activities of church. The research paper provides deep analysis of the church influence on economic development of the Eastern Galicia.

Key words: Ukrainian Greek-Catholic church, clergy, Central (Main) Rus'ka Council, «Prosvita», association, cooperation, sponsorship, Metropolitan A. Sheptytskyj.

Підписано до друку 16.01.2012. формат 60x90¹/₁₆.
Обсяг 0,9 обл.-вид. арк., 0,9. друк. арк. Тираж 100 прим. Гарнітура Times.
СПД Гадяк Жанна Володимирівна
Друкарня "Волиньполіграф"^{ТМ}
Свідоцтво Держкомінформу України ДК №3585 від 22.09.09 р.
вул. Привокзальна, 12, м. Луцьк, 43007.